

...QOY QƏHR OLSUN MÜHARİBƏ

Qafar Cəfərlinin "Şəhid bayraq" dramı ətrafında düşüncələr

Musa XANBAZADƏ,
filoloq-ədəbiyyatşünas

"Şəhid bayraq" yazıçı-dramaturq Qafar Cəfərlinin "Qıl körpüsündə rəqs" (Bakı-"Ecoprint" - 2024) kitabında yer alan üçüncü dramıdır. Yiğcam sjuetli bu dram bərpərdəli altışəkillidir. Hadisələr, əsasən, cəbhə bölgələrindən uzaqda, yəni müharibə getməyən bölgələrin birində cərəyan edir. Bu bölgədə nə top - pulemyot atəşləri eşidilir, nə tayyarə uğultuları qulaq batırır, nə də avtomat güllələri viyıldayır. Döyüş səhnələri isə yox dərəcəsidir. Ancaq müharibə və onun dəhşətləri bütün çıpaqlığı ilə bu savaş getməyən bölgədə də açıq-aydın duyulur və hamı, hər kəs burada da müharibəyə nifrət duyğusu ilə yaşayır, müharibənin ürəklərə vurduğu yaraları özünükkü bilir və düşməne sonsuz nifrət-qəzəb duyğuları kükrəyir. Burada - bu sakit bölgədə şəhid anaların, nişanlı qızların, körpə uşaqların fəryad-nalələri yer-göy dağıdır, matəm - yas mərasimləri qapılar gəzir, azan səsləri, allahu-əkbər sədalari göylərə qalxır, dibigörünməz boşluqlara dirənir. Və bütün bunları dramaturq təfərrüatı vermədən dramın sjuet xəttinə mahir-cəsinə transfer edir. Və sanki demək istəyir ki, bu ağlaşmalar bu yas məclisləri elə özlüyündə müharibəyə bir etiraz, bir protestodur, hər allahu-əkbər nidası hər bə zərbədir, hər bə müharibədir, hərbin süqutunu yaxınlaşdırən-tezleşdirən mənəvi-əxlaqi hay-haraydır.

"Şəhid bayraq" dramının nüvəsində ədəbiyyatda çox az işlənən, bəlkə, heç işlənməyən bir olay dayanır: Qurban adlı bir əsgər Daşaltı uğrunda döyüşlərdə ağır yaralanır. Komandiri Polad Qurbanın güllədən deşik-deşik buşlatını əynindən soyundurur, öz buşlatını Qurbana geydirir, həkim çağırtdırır Qurbanı ona təhvil verir. Qurban qospitalda dünyasını dəyişir. Üstündə heç bir sənədi olmur. Üzü tanınmaz olduğundan üstündəki buşlatdakı yazıda (ad və soyadından) bilirlər ki, şəhid Poladdir. Və onun nəşini rayonlarına - ata-anasına göndərirlər. Polad hissəyə qayıdandan sonra Qurbanın şəhid olduğunu bilir və hərbi hissənin nümayəndələri ilə Qurbangilə başsağlığına gedir.

Bu həcmə kiçik, fəqət mənə və mündəricə baxımdan böyükdən də böyük, ağırdan da ağır olay oxucu (tamaşaçı) ruhunu dərhal ələ alır, onun

hiss-duyğularını yerindən oynadır və bu olayı dramik əsəri üçün mövzu seçən dramaturq Qafar Cəfərliyə "Əh-sən, afərin" deməkdən belə çəkinmir. Və oxucu (tamaşaçı) o əsəri, o tamaşanı sevir və böyənir ki, orada yalan danışılmır, orada reallıqdankənar heç nə uydurulmur, hadisə və hadisələr təbii axarı ilə inkişaf edir, oxucu və tamaşaçının iç dünyasını təzələyir, dünyagörüşünü zənginləşdirir, ruhuna yeniləşmə-təzələşmə havası doldurur. Nədir o təzələşmə, o yeniləşmə? Bayraqın şəhidlik mərtəbəsinə qaldırılması bayraqın rəmzləşdirilməsi, bayraqın müqəddəsləşdirilməsi. Bayraqın əmanət kimi nəsilədən-nəsilə ötürülməsi və bu əmanətin evlərdə, idarə və müəssisələrdə müqəddəslik kimi qorunması. Şəhidlərin ruhunu bayraqın özündə yaşatması və nəhayət, bayraqın da insanlar kimi şəhidlik zirvəsinə ucalması, eli-obası ilə qocalması: "Müharibədə təks insanlar şəhid olmur. Evlər, kəndlər, şəhərlər, tanklar, maşınlar və əlbəttə ki, bayraqlar da şəhid olurlar. Bayraqlar da əsgər kimi düşməne hücum çəkir, döyüşür və bəzən də şəhidliyə yüksəlir. Şəhid əsgərin də yeganə təsəllisi əlindəki bayraqı köksünə sıxmaq olur, sanki döyüş yoldaşı ilə vidalaşır. Məne (bu, Fərhad kişiyyə işarədir - M.X) verdiyin şəhid qanıma bulasan bayraq da şəhid bayraqdır. Fərq budur ki, şəhid ömrünü başa vurub torpağa qovuşur. Şəhid bayraq isə şəhidlərin ruhunu özündə yaşatmaqla ömrünü davam etdirir". (səh.137)

Bayraqın müqəddəsliyi, Quran ayələrinə bərabərliyi dramın bütün personajlarına əzizdir, doğmadır. Və onların hər biri (Polad və həyat yoldaşı Nəzrin, Fərhad və qadını Sevdə, Teymur və Zeynəb xanım) bayraqı dönə-dönə öpür, gözlərinə sürtür, səliqə-sahmanlı yerdə hiş edir. Dramın 6-cı səhənin remarkasında oxuyuruq: Teymur (o, Qurbanın atasıdır - M.X) işarə ilə üstündə şəhid qanı olan bayraqı göstərir. Fərhad (o, Poladın atasıdır - M.X) doluxsunmuş halda həmin bayraqı bükür, ayaq üstə öpüb iki gözünün üstünə qoyur və ayaq üstə olan Teymura verir. Teymur da bayraqı alır, öpür gözlərinin üstünə qoyur" (səh.136) Bu kiçik müəllif qeydində bayraq adı bayraqlıqdan çıxır, vətənin, yurdun obrazına çevrilir, müqəddəslərin müqəddəsi kimi sevilir, öyülür və ən qiymətli, ən dəyərli ucalıq mərtəbəsinə yüksəlir. Və dramaturq çox haqlı olaraq dramın bu yerində "Bayraqları bayraq edən üstündəki qandır. Torpaq uğrunda ölənlərsə vətəndir" beynini Teymur kişinin dilindən səsləndirir. Bu, çox yerinə düşən, həm də situasiya ilə bağlı bir nüans, bir fürsət, bir poetik priyomdur.

Dramaturq Qafar Cəfərlinin dramatik səhnəyə gətirdiyi şəhid bayraq, həm də şəhid bayraqdır, həm də igid bayraqdır. O, sahibinin - şəhid Qurbanın şəhidliyinin canlı şahididir. O, sahibinin, yəni Qurbanın igidliyinin mərtəbəsinə də ucaltıbındadır. O mərtəbə elə uca, elə qəlbidir ki, hər anadan doğulana o mərtəbə, o yüksəklik nəsis olmur. Ora səflərin və təmizlərin, pakların və büllurların əbədi aramığı, əbədi rahatlandığı müqəddəslikdir. Ora elə zirvədir ki, orada yalnız yurd şəhidləri, yurd aşıqları, yurd sadiqləri qərarlaşır, qış-boran bilməyir, yalnız

və yalnız baharlaşırlar, gülzarlaşırlar Qafar Cəfərlinin şəhid obrazları kimi!

"Şəhid bayraq" dramında bütün qəhrəmanlar müsbətdir, mənfi planda rəsm edilən bircə qəhrəman belə yoxdur. Burada hamı, hər kəs vətən naminə döyüşür, vətən yolunda can qoyur - həm ön cəbhədəkilər, həm də arxa cəbhədəkilər. Cəbhə xətti hamının üzərindən keçir, hamı vuruşur, hamı döyüşür ki, müharibə, lənətə gəlmiş müharibə tez başa çatsın, həm də bizimkilərin qələbəsi, bizimkilərin zəfəri! Və arxa cəbhədəkilər öz şəhid balaları ilə fəxarət hissi keçirir və bunu özlərinə şərəf-şan kimi qəbul edir ki, balaları vətən uğrunda şəhid olublar: "Müqəddəs Qurani-Kərimdə deyilir ki, şəhid olanları heç də ölü zənn etmə! Əsil həqiqətdə onlar diridirlər. Biz də nə vaxtsa ölüb gedərik, amma şəhidlər əbədən diridirlər. Qoy onların müqəddəs ruhlarına xətir Allah günahlarımızı bağışlasın". (səh.138)

Şəhidlik zirvəsi - əbədiyyətin bünövrəsi, ədəbiyyətin eləqətməzli minarəsi. Şəhidlik zirvəsi - var-dövlətlə fəth olunmayan, milyon-milyon varidatın gücünə basılmayan bir hüner meydanı, bir hüner cövləngahı.

Şəhidlik zirvəsi - bəşər övladının əsrlər boyu arzusunda olduğu parlaq və aydın bir sabahı.

Şəhidlik zirvəsi - zirvələrin ən ucası, ən qocası.

Şəhidlik zirvəsi - bütün zirvələrin qapanması, bütün zirvələrin parlaq və nurlu çevrəsi.

Xoşbəxtidir o zirvədə yatanlar, xalqın dua-sənəsinə batanlar, ömrünü ömürlərə qatanlar!

Polad və Qurban od-ələvələrdə bəkiyən, möhkəmlənən iki vətən oğlu, iki el balası. Hər biri Vətən qoruyucusu, Vətən qalası. Od ələyirdilər düşmənin başına. Düşməni bögürdülər göz yaşına. Vətən əsqi, yurd sevgisi doğmaladırmışdı onları. Ağır-qanlı cəbhələrdə arxa-dayaq idilər bir-birinə. Polad komandiri idi, Qurban isə siravi əsgər. Polad qayğı göstərdirdi Qurbana. Gözü həmişə od parçasının üstündə idi. Qurbanı özünə qardaş, dost bildirdi. Bu iki vətən oğlu haqqında Teymur əminin dediklərinə diqqət kəsilib: "Oğlum Qurban hər dəfə telefon danışığında komandiri Polad barədə ağızdolusu danışdı. Onu böyük qardaşı hesab edirdi. Sağ olsun Polad ki, oğlum ağır yaralı vəziyyətdə qucağında döyüş zonasından çıxarıb həkimə təhvil verib. Şəhid olmaq isə oğlumun qisməti imiş. (səh.135)

Komandir Polad isə cəbhə yoldaşını - Qurbanı belə xarakterizə edir: "Teymur əmi, Zeynəb ana, dostum olduğun üçün demirəm, oğlunuz çox igid, qorxmaz, ölümün gözünü dik baxan, necə deyərlik, şir ürəkli oğul idi. Ən çətin tapşırıqlara onunla gedirdim. Məne deyirdi ki, müharibədən sonra toy edib sevdiiyim qızla evlənərəm, səni də toyuma çağıraram. Heyif ki, qismət olmadı". (səh.139) Komandir Poladın Qurban haqqında dedikləri kövrəkdir həm Teymur əmini, həm də Zeynəbi. Zeynəb ağlayır, Teymur əmi isə doluxsunur və hər ikisi, elə onlarla bərabər oxucular da (tamaşaçılar) müharibəyə nifrət kükrəyir və həm dünən, həm də bugünün müharibə həvali prezidentlərinə, baş nazirlərinə və bütün müharibə havadarlarına "Bəsd-

rin, kəsin müharibələri. Qoy dünya rahat nəfəs alsın. Qoy ürəkləri qorxu, səksəkə bürüməsin" deyibən daxilən haykırlar.

Dramda iki el ağsaqqalının, iki el ağbircəyinin görüşü, bir-birinə ürək-dirək verməsi ibrətamizdir, çoxəsrlik ənənəyə hörmət və bu ənənəni yaşatmaq, onu daha da uzun ömürlü etməkdir. Yaşarı ənənə üstündə boy atdıqları üçün hər iki ağsaqqal (Teymur, Fərhad), hər iki ağbircək (Sevdə, Zeynəb) oxucuya (tamaşaçıya) dogma və məhrəmdir, ruhuna tez yol tapır, ürəyində tez də aşıyan qurur. Oxucu (tamaşaçı) iftixarlarını, qürurlarını ki, bu ağsaqqal iftixarları, qürurlarıdır ki, bu ağsaqqal və ya ağbircək məhz onun yurdaşları, onun təməldəşləri və sələfləridir. Güclü sələf-güclü xələf, heç kəs onu almaz hədəf. Əsla belə, olar tələf. Necə ki, erməni faşistləri Qafar Cəfərlinin sağlam kök üstündə böyüyənlərini (tabor komandiri Poladı, snayperçi Qurbanı) nə öldürə bildilər, nə də məğlubiyətə uğratdılar. Əksinə, külli-ələmi özlərinə güldürdülər, çünki "köksüz" - rişəsiz idilər. Şair demiş-kən, olmadı kök, olmadı rişə, səfil və möhtaclıq sənə bir peşə. Teymurun oğlu Şəhid Qurbanın ata-anasına bir övlad nişanəsi qalmır. Ata-ana buna yalnız təəssüflənir, amma bunu özlərinə dərd etmirlər. Çünki Qurbanın qanıma bulasan bayraq-şəhid bayraq artıq Qurbanın atası Teymur kişidir. Şəhid bayraq Teymur ataya, Zeynəb anaya Qurbanın ən dəyərli bir miras, ən qiymətli bir yadığıdır. Və Teymur əmi, Zeynəb ana yaşadığıca şəhid bayraq da yaşayacaq, ömür edəcək. Qurbanın ruhunu, həyəcan və iztirablarını da özü ilə bərabər yaşadacaq. Şəhid Qurbanın nəşi Fərhad kişiyə dərin minnətdarlıq ifadə edərək deyirlər: "Şəhid basdırılan torpaq, harda olmasından asılı olmayaraq, müqəddəsdir. Oğlumun şəhid ruhunu narahat etmək istəmirəm. Oğlum indi sığındığı evində də qalacaq". (səh.137-138)

Polad hərbiçisi zabitdir. I və II Qarabağ müharibələrində peşəkarcasına vuruşub. General Polad Həşimovun şəhid olduğunu canlı şahididir. O qərarlaşdırıb ki, mütləq komandirinin qisasını alsın: "General Polad Həşimov 2016-cı ilin aprelində Törtərin Talış kəndi ətrafında gedən döyüşlərdə mənim komandirin olmuşu. İki ay əvvəl adışım Tovuz döyüşlərində şəhid olanda nələrlə yaşadığımı gördüm. Komandirinin qisasını alacağım bu günün mən çoxdan gözləyirdim. İndi heç kim mənə fikrimdən daşındıra bilməz". (səh.111) Polad uzun çək-cəvirdən sonra arvadı Nəzrinə, ata-anasından cəbhəyə yola düşməsinin razılığını alır. Çox sevinir, daha da ürəkli olur. Quran altından keçir. Qəlbə fərah və iftixarla dolu Polad anasına deyir: "İnan mənə, bu Qarabağ uğrunda son döyüşümüzlə olacaq. Ya torpaqları azad edib itmiş şərəfimizi qaytaracağıq, ya da ki, ömrü boyu vicdanı, namusu ləkəli gəzəcəyik". (səh.117). Söz verdi Polad, oldu sözüün ağası, qalmadı qabağında bir erməni diğəsi. Qovdu, qovdu, ha qovdu. Erməni vəhşətindən qurtuldu Odlar yurdu.

(Davamı 5-ci səhifədə)

...QOY QƏHR OLSUN MÜHARİBƏ

*Qafar Cəfərlinin "Şəhid bayraq"
dramı ətrafında düşüncələr*

(Əvvəli 4-cü səhifədə)

Bütün ölkə matəmə-yasa batır. Qəm, kədər paltarı geyinir. Hamı kədərdə - hürkdə. Sevinc yox nə gözdə, nə də üzdə. Dil topuq çalır. Ürək dərdlə-nisgillə dolur-boşalır. Xəyal küskün-küskün dünyanı dolaşır. Sevinc kədərlə, kədər sevincə qucaqlaşır kəndə, (şəhərə) şəhid tabutu gələndə.

Ağbirçək anaların gözlərində bulaqlartək yaşlar axır. Ağsaqqal atalar susqun-susqun lələlmüşlər kimi baxır. Nişanlı qızlar, əllərinə toy xınası yaxmır. Məhəbbət cütləri bir-birinə qəmli-kədərlə baxır. Musiqi sədaları sanki qeybə çəkilir - susur nağara -qaval, oxumur tar, çalınmır telli saz. Ucalmır göylərə xanəndə zəngülələri, şaqrar xalq mahnıları - kəndə (şəhərə) şəhid tabutu gələndə.

Yuxarıdakı iki abzasda şəhid tabutu haqqında yazılanlar Bəbirli kəndinə də, Bəbirli kəndinin adət-ənənəsinə də dogma və əzizdir. Bəli. Bəbirli kəndinə Poladın (əslində Qurbanın) şəhid tabutu gətiriləndə rayon da, kənddə matəm karvanında yol gedirdi. Bükülmüşdü hamının beli, tutulmuş-lal olmuşdu hamının dili. Bu, rayonun çağırış və səfərbərlik şöbəsində əməkdaş Rafiq və Bəbirli kənd icra nümayəndəsi Nəbi kişi arasındakı dialoqda özünü bir daha təsdiqləyir, özünü bir daha əyaniləşdirir. Hökumətin bu iki nümayəndəsi yanır-tökülür kəndin ağır taleyinə, özlərinin dərdi kimi yaşayır Fərhad kişiye üz verən bu övlad matəminə: "Polad ailənin tək oğlu idi. Onun şəhidolma xəbərinə ata-anası dözə bilməz. Nədənsə, bu müharibədə ailənin tək oğul övladlarından şəhid olanı çox oldu, komandır.. Mən gərək birbaşa gedib Fərhad kişi ilə görüşüm. Vəziyyəti ona başa salım | İnan ki, danışanda dilim-dodağım quruyur, nəfəsim tutulur. Deyirəm ki, bu dəqiqə ürəyim ağzımdan çıxıb yerə düşər. Mən belə oluramsa, indi gör onlar nə çəkir. Lənətə gəlmiş müharibə buna da bizi öyrəşdirdi". (səh.125,126)

"Şəhid bayraq"da müharibə səhnələri, müharibə epizodları yoxdur. Top-tüfəng səsləri eşidilmir. Burada müharibənin insan psixologiyalarına, insan talelərinə təsiri bədiiləşdirilir, müharibənin faciələri ayrı-ayrı ştrixlərdə bədii sözün gücüylə görünə bilən səviyyəyə qaldırılır və görünən -duyulan nə varsa müharibənin nəticəsi, müharibənin cinayət faktı kimi dəyərləndirilir.

Dramaturq Qafar Cəfərlinin "Şəhid bayraq", həm də müharibə mövzulu hekayələri, povest və romanı nifrətlə doludur müharibəyə, müharibə havadarlarına, ölüm -qan çarvadarlarına, onların vəhşi-yırtıcı ehtiraslarına. Həm dramaturq, həm də oxucuları (tamaşaçıları) Yer kürəsinin heç bir guşəsində bir güllənin atılmasına, bir puanın və raketin partlamasına, topun-pulemyotun gurlamasına belə əsla razı deyil, həm öz xalqına, həm də dünya xalqlarına sülh, əmin-amanlıq arzusundadırlar və üzünü hamıya, hər kəsə tutaraq var-gur səslərilə sanki belə hayqırırlar: Elə vuraq zərbəni biz qanlı hərbə, bir də talan salmasın nə Şərqə, Qərbə. Qəhr olsun Yer üzündən biryolluq müharibə. Harda baş qaldırsa o endir, endir üstünə sən qətiyyətli zərbə. İmkan vermə yol alsın nə doğmaya, nə yada, nə də ki, bir qəribə.

15-16-17 sentyabr 2024-cü il.